

ՅԵՒԵՂՈՒԼԾ



Թ Ի Ի Է. 31 ՅՈՒԼԻՍ 1870

Ա Չ Գ Ա Յ Ի Ն

ԱՅՍՆ ամսաթերթը լինալէ յետոյ թղթաբերներն հասուցին մեզ Պօլսոյ լրագիրները, որոց մէջ Լորտապէ մի թէ Ս. Յակովբայ մէջ Լատինաց չորստարադերուն և թէ Լոբիտտոսի մէջ Յակովբեան (Թագւորի) Սեւրովայ եպիսկոպոսի հետ), և վանուցս գործակալ Լրժ. Լստուածատուր վարդապետի մէջ սրտաւհամ խնդիրներուն վրայ կը խօսուէին և կը խորհուէին:

— Ս. Յակովբայ խնդիրն արդէն Սիօնի մէջ ճշդիւ նկարագրուած է, ինչպէս որ պատահած է. և թէ նոյն ինքն Լատինք և իրենց համախորհուրդներ կարծեցին որ այս արգելքը Լատինաց և Հայոցս մէջ սրտաւհամ ցրտութենէն եղաւ. սակայն ոչ այնպէս. դարձեալ կը կրկնենք որ կրօնից վարդապետութիւնը, Եկեղեցւոյ Լստուածաբանութիւնը և ՎԵՏ. Կաթողիկոսի բացարձակ հրամանն արգիլեցին այս սրտաւհամ Լատինաց: Թէ և իրաւունք ունին կարծողնե-

րը որ այս արգիլելու առիթը մէջ տեղի ցրտութիւնն ըլլայ, սակայն խորհողները իրենց աչքին ներկայացնելու են անդամ մը անցեալ տարի ներքէն դէթ վերջինները, ինչպէս որ Օրագիրի Լրժանայարդ խմբագիրն ալ կը խորհի. երկու երեք տարի է որ Լատինները դարուց 'ի վեր աչք դրած տեղերնին Հայոց ձեռքէն յաւիչտակել սկսան, և արտաքին դործերն այնպէս կերպարանք մը սուին առժամ, որ յաջողիլ երեւցան. սակայն Հայր դարձեալ նոյն տարին ալ այս աւելի մեծ գժտութեանցը մէջ իւր եղբայրութեան վեհանաժողութիւնը ցոյց տուաւ Լատինաց՝ առանց երբեք զանալու այս սրտաւհամ:

Հիմախումանը դաջումն շտրկաց չէ, այլ՝ ստիպողական արգելք: Հըռովմ Հայր կը նշովեր, Հայր զինքը կ'օրհնէր, մոռիկ ջնկելով անոր նշովքին, և թոյլ կուտար անոր որ իւր եղբարց կարգն համարուի:

Հռովմայ եկեղեցին կանոն ունի

որ Հայն իր մէջը չընդունուի . Հր-
առովնայ եկեղեցին կանոն ունի որ ա-
մեն արատարագի մէջ Հայր նորիկ .
Հառովնայ եկեղեցին շատ կանոններ
ալ ունի, և անոր վրայ աւելցուց' որ Պա-
պը անսխալ է պիտի ըսէ : Աւղղափառ
Եկեղեցեաց համար այս հարուածին՝
երկրորդ երես չդարձուիր . այլ ա-
սոր իրաւունքն հարցանել անշուշտ
է : Ինչպէս որ աւետարանն ալ կ'ըսէ
«Եթէ որ անիցէ ապտակ յաջ ծնօտ
քո, դարձո նմա և զմիւսն» : Աւրիշ
տեղ մ' ալ որ դատաւորին առջեւն
էր, երբ աստուծոյ մը հարուածն իջաւ
երեսին, չդարձուց միւսը, այլ ըստ
«Եթէ չար ինչ տարի, փրցես ժամն
չարին . իսկ եթէ ոչ ընդէր հարկա-
նես» :

Հայոց եկեղեցին ալ կանոն ունի,
սիրելի եղբայր՝ իր անձին պէս, ա-
նոր նորվածին փոխարէն օրհնել . ի-
րաւունք ալ ունի Մտուծմէ, որ
երբ իրեն անիրաւի չար գործէն իրաւ-
ունքին հարցնելով կասեցնէ . և երբ
ղնկք չարին հաղորդ ընել ուզեն,
կամ հեռանայ, կամ հեռացնէ :

Այս եղբուրթեանց վրայ կը ցաւ
ապենի Փռնիկի Պ. Խմբագիրը, ըսե-
լով որ բարձր . դռնէն անշուշտ հրա-
ման եկած է ՚ի Պատրիարքարան, որ
կ'իմացնէ Երուսաղէմի Ս. Պատրի-
արքին, Եթէ մինչեւ հիմախաւան սովոր-
ութեան մէջ պիտի մնայ անսխառ-
ճառ . և այսպէսով Լատինաց մինչեւ
հիմա իբրեւ շնորհք մատուցած պա-
տարապէս այսուհետեւ իբրեւ իրաւ-
ունք պիտի մատուցուի :

Այս մասին կը խորուիք Պ. Խրմ-
բագիր . քանի որ Օսմանեան Բագե-
խանամ Տէրութիւնը մեր տէրութիւ-
նն է, և մեր կրօնից ազատութիւնը
շատոնց ՚ի վեր շնորհած է, և ոչ մի-
այն մեր, այլ նաեւ ամեն ազգի եւ

կրօնի, Լատիններն այսուհետեւ ի-
րուսպէմ Ս. Յակոբայ (որ Հայոց
ազգին դրեթէ 1600 տարուան Եկե-
ղեցին է) վանքին մէջ չեն կրնար պա-
տարադել ընաւ : Եւ այսպիսի հրա-
ման մը եթէ ըրած է ՚ի . դուռինը
պէս որ դուք կը խօսիք, կ'ըսենք որ
իրաւամբ չէ այս բաժը :

Հայոց աղբը Օսմանեան Տէրու-
թեան հպատակ . Հայոց աղբն Օս-
մանեան Տէրութեան հրամաններով
և հրովարտակներով ՚ի կրօն աղա-
տէ և չրուադատուիր Օսմանեան Տէ-
րութենէն . նաեւ եթէ ուրիշ տէ-
րութիւն մ' ալ համարձակի երբեք
Հայոց բռնադատել, Օսմանեան Տէ-
րութիւնն ինքնին պիտի պաշտպանէ
իւր շնորհածն Հայուն այն ՚ի կրօն
ունեցած ազատութիւնը :

Ար հարցնենք ալ Պ. Խմբագիր,
եթէ այսօր Օսմանեան Տէրութիւնը
հպատակ ազգերէն Հայոց կամ Յու-
նաց և կամ Հրեայ իրենց կրօնք ձե-
ղելով մահմետականութիւն առա-
ջարկէ . իրաւամբ կամ արդարութիւն
առաջարկած պիտի ըլլայ, կամ թէ
երբ Չինաստանի Տէրութիւնը նոյն
տեղւոյ Քրիստոնէից կամ Մահմետա-
կանաց կռապաշտութեան կրօնն ըն-
դունիլ հրամայելու ըլլայ, արդարու-
թեամբ հրամայած պիտի ըլլայ, կամ
թէ նոյն ինքն Օսմանեան Տէրութիւնը
իրաւունք պիտի տայ այս առաջար-
կութեան : — Վնենեւին ոչ :

Դարուց լուսաւորութիւնն այս
պէս օգտաւէտ է հասարակաց, որ
միասպէս պիտի պաշտպանէ թէ հրե-
րին և թէ տկարին իրաւունքը :

Վախճաւն միջոցնէն աւելի Հայոց
աղբը իւր կրօնից ազատութեանը
վրայ ընդհանուր սուր կերած, այսօր
չորս միջոցն անհատուր կ'ապրի կրօ-
նից ազատութեամբ . Օսմանեան

Բարձր Տէրութեան խնամոցը տակ:

Հոյ թերին վրայ դանդաղաբերով յուսահատիր մարդը նուազաւթ է կը տանի: Սիշտ պէտք է քաջ մնալ: Իրաւանց վրայ երկար և օրինաւոր խորհորութիւնը մարդուս կեանքը կրկին բարեօք կ'անցունէ աշխարհի վրայ:

Կը հարցնեմք դարձեալ Փունջի Պ. խմբագրին, թէ այն ինչ ստուգութիւն է որով ինքը կ'ստուգէ թէ այս պատարագին արդեւքը անսխալականութեան առթիւ չէ, այլ քանի մը գժտութեանց առթիւ պատահած մէջ տեղի ցրտութեանն առթիւ է: Երբ այս ստուգութիւնն հրատարակուի Փունջի մէջ թէ ինչ աղբիւրներէ առնուած է, մէծապէս ուրախ կ'ըլլանք:

Սենք մինչդեռ Երուսաղեմի մէջ ենք, և այսպիսի առիթ մը երբեք խորուած չեմք պիտեր, դուրսերն այս տեսակ կարծիք յղացող և ծնող միտքեր մեղի դարմանք կը պատճառեն: Մանաւանդ խմբագիր մը, որ առանց ուղիղ խորհիլ մտածելու՝ կամ եկաժին պէս թող տուած է, և կամ կարի անարժանի մը կարծիքին համըղւած. զոր ստուգութիւն կը համարի ըստ իւր կարծեաց:

Կէտ մի եւս կայ հոս խորհելիք, որ թէ և աւելորդ, սակայն և այն պէս կարեւոր եւս է:

Սենք Ազգը վերջին ատեններս դրութե ամեն Ազգերէ աւելի պահատ և տկար խորհած է իւր եկեղեցական կանոններուն և կրօնից չափին կամ սահմանին վրայ: Ըստ պատշաճի չը նկատուիր թէ Հայոց Կաթողիկոսն ինչպէս կը հրահայէ եկեղեցւոյն, և Արքեպիսկոպոսն ինչպէս կը կառավարէ Եկեղեցին, ինչպէս հաղանդեւրով կաթողիկոսի հրամաններուն

Սինչդեռ Երուսաղեմի եկեղեցական կառավարութիւնը կը շարժի իւր Եկեղեցւոյ գլուխ Կաթողիկոսի հրամանը կատարելով, այսօր աղգային խմբագիր մը կը դատէ թէ:

«Սեղի պնդէս կ'երեւոյ թէ Եսոյի Պատրիարքը առանց բաւական խորհրդոյ ըրած է յիշեալ արդեւքը, և չհեռաատեսելով թէ՛ կրնայ ըլլալ որ Կոյսերական բարեխնամ Կառավարութիւնը իւր սիրաշահելու սկզբանց համեմատ վարուելով հրաման ընէ, որ հին սովորութեան է. ոչ մին և առմնախորհրդին իսկ եղծանիլ պէտք չէ ոչ:

Կոյսերական բարեխնամ Կառավարութիւնը արդէն իւր սիրաշահելու սկզբամբ ամէն պէտք եղած հրամաններն ըրած է հրովարտանելով և նոյն հրովարտանելին որ Երուսաղեմը նոյնութեան մէջ կը պահեն միշտ: Երբ պատահած վէճերը, դատերը և հրամաններն ուրիշ բան չեն. և թէ ոչ յափշտակութեան ելլողի մը անիրաւութեանցն առաջն առնել ըստ հրովարտանոց և հրամանաց Օսմանեան բարեխնամ տէրութեան: Օսմանեան բարեխնամ կառավարութիւն է որ կրօնից պատուութիւն տուած է իւր երկիրներուն մէջ. Օսմանեան բարեխնամ կառավարութիւնն է, որ Տեառն մերոյ անօրինական տեղեաց հասարակաց ըլլալուն իրաւունքն յարդելով հրովարտակ ըրած է երեք Ազգաց՝ Հայոց, Բաւոյց և Լատինաց. ինչպէս է Ս. Բարութեան տաճարը, Ս. Օնուկը, և առանց Եկեղեցի ըլլալու բացօթեաց մնացած անօրինական տեղերը: Այս երեք Ազգերու միջոցաւ կը հարդուին նոյն Ս. Տեղեաց բոլոր միւս քրիստոնեաց Ազգերն: Օսմանեան բարեխնամ կառավարութիւնն է դարձեալ, որ Երուսաղեմի մէջ Հոյոց առանձին Եկե-

դեցւոյն Ս. Յակովբայ վանքին առանձինն Հայոց ազգին բնական հրովարտակը տուած է : Ամանապէս Յունաց և Ատոնիաց առանձինն ազգային եկեղեցիներու ու վանքերու , իւրաքանչիւրին իրենց անուանը հրովարտակ տուած է :

Մէկ մ'ալ որ Պ. Խմբագիր , սովորութիւնը չվերնար կ'ըսէր , որ սովորութիւնն է այն . չկարծէր որ Ատոնիներն երբէք կրնային գալ Հայոց եկեղեցին պատարագ մատուցանել ինքնիրեննուն , ոչ հապա՞ միշտ հրաման առնելով . և այնպէս հաճութիւն տրուած է միշտ , որ եթէ Հայք ուղեկն , տարին երկու անգամ պատարագել կուտային . կամ թէ չէին ուղեք և չէին տար : Այս տեսակ սովորութիւն մը որ ժամանակ ալ որ ըլլայ , կրնայ դադարեցնել նոյն ինքն կրուսաղեմի Հայոց Պատրիարքը . ապա որչափ եւս առաւել երբ իրեն հրահանգ ալ դայ Վեհ . կաթուղի կոսէն , որ այսուհետեւ այն պատարագն արգելուի Ատոնիաց :

Ե Գ Ի Պ Տ Ո Ս Ի Ի Ն Դ Ի Ր Ը

Ընդեալ շորաթ Մանգումէի մէջ Գահիրէէն իրկուած նամակ մը կարդայինք , որուն մէջ կը գանգատին թէ Աստուածատուր վարդապետն իրենց շատ կծու և բռնեաց սոսկում պատճառով Հայհայանքներ կ'ընէ եղբր . և թէ Հայոց ազգին ճակատադէրն է որ միշտ բարեգործութեան արգելք ըլլայ իւր կղերք :

Այս նամակը գրող Պարոնին կը խօսիմք որ թէև ինքը շատ լաւ կը ճանաչէ՝ թէ ով է Աստուածատուր վարդապետը և ինչպէս մաշդ , և թէ ով է Յակովբեան Թագւորը և իւր եղբայրը , և ինչ աստիճանի ու ինչ

բարոյից տէր մարդ : Ի վերայ այսր ամենայնի որովհետեւ ինքը իւր գիտածը չսօսելով , հակառակին կը պընդէ , իրեն պատասխանել կը փութամք :

Յակովբեան Թագւորն այնպիսի մէկն է որ Պարոն նամակագիր , քեզի նման անմիտները իւր չորս կողմը ցանկ պատած կը յօտարայ & ը վերայ , ինչպէս հեծեալն իր ձիուն մտարակելով , կը հրամայէ ձեզի՝ ինչպէս կը հրամայէին հին Ամերիկայի վայրենիք և կը հրամայեն արդի Ամերիկեցիք իւրեանց կանանց :

Եւ դուք այն ունիք քիչ մը կարողութիւն խորհելու , և գէթ տասնին մէկ ճշմարտութիւն մը ճանաչելու . սակայն կը նմանիք դուք ալ այն դուրսոր ձիուն , որ թէև կրնայ իւր հեծեալը գետին նետէ մէկ ցնցմամբ , և սք մը զարնելով աննշացնէ , սակայն դժբաղդութիւնն այն է որ ան գամ մը անոր մէկ ափ գարինն խաւելով նորա սանձին սիրով երկնցուցիք ձեր կզակը՝ և հիմա փորձով կը անսնայք որ դժուար է այն սանձը կուտորել :

Յակովբեան Թագւորը պարոն նամակագիր , Ձեզի խաբեց որ Վանը կարապետին հրիտակին համար լուռ կենայք , և Ձեզի մեծ մեծ վարժարաններ և գիշերօթիկ վարժոյնք պիտի բանար : Ասոր հետեւութիւնն ինչ տեսայք պարոն նամակագիր , եւ թէ ոչ միլիոններն ուտել ոչնչացնելէ վերջը , Արշալոյս լրագրի ձայնովը կարծեցոյց թէ Օհյէթունի մէջ Ազգին մանկատան յառաջագիմութեանն համար վարժարան բացաւ , և բոլոր տարեկան ծախքերն հոգարու խօսք կուտար : Պ. նամակագիր Արշալոյսի Պ. Խմբագրին հետ ձեզի ալ կը հարցնեմք թէ Օհյէթունի դպրոցին քանի դռ

տուաւ Բախովեան Թագաւորը, և որ վարժապետին ամասխանը վճարեց:

Բախովեան Թագաւորն այն անձն է, որ Ղըքսանդրիոյ մէջ Հայոցդ մանկաւցն համար բացուած ազգային դպրոցի և եկեղեցւոյ ամեն մասին յափշտակելէ վերջը, դպրոցին մէջ վարժապետ մը կը դնէ, երբ կը տեսնէ որ աղջոցը բան մը սորվեցնելու միտքն ունի նոյն վարժապետն, ան միջոցէս կը փոխէ, կը յանդիմանէ, կ'արհամարհէ, ամասխանը չտար, և կը վռնակէ:

Բախովեան Թագաւորն այն անձն է որ աղջային երեսփոխանութիւնն խոյառ ձգած միջոցին, երբ բաւական դրամի հրիտակ մը կուգայ մէջ տեղը, նորէն անամօթաբար իբրեւ երեսփոխան ներկայանալով դարձեալ կ'սկսի աղամանեղեղեններ և գոհարեղեններ իւր տունը վերցնել:

Բախովեան Թագաւորն Եգիպտոսի այն աներես երեսփոխանն է, որ միշտ իւր անունը դողութեանց և աւազակութեանց մէջ հռչակուած է: Երբեք չսեցնիր անոր աղջային իրաւասութեան վրայ բացած մէկ խնդիրը: Օրինք տեսնողները մանաւանդ հետն յարաբերութիւն ունեցողներն օձիքնին կը թոթովն վրան խօտուած ժամանակը: Թերեւս նոյն ինքն դու Պ. Նամակագիր, որ ով գիտէ ինչ վիճակի նեղութեան մէջ էս այդ Պարոնին երեսէն, և որչափ ձանձրացած:

Նոյն ինքն Բախովեաններու կից ստորագրող ոմանց հետ անձամբ տեսութիւն ըրած և անոնց նկարագիրն ու ձարձրութիւնը լսած, և ՚ի զսրմանս կըթած եմք անոնց անմոռութեանը վրայ, որ դեռ այնպէս կը տանին:

Բախովեան Թագաւորի այս տե-

սակ գործոց մէջ ունեցած յաջողակութիւնը ամէն որ աղջային գիտէ ըսենք՝ չենք սխալիր: Ինչպէս որ երբեմն իրենք ալ տեղացի Վրաքնէրուն և աղքատներուն կ'ըսեն, թէ ոճրադործութեանց համար իրենք յաշխարհ ծնած են . . . :

Դանք Մտուածատուր վարդապետին: Սա իւր կենաց խիստ մեծ մասը Ս. Բախովեայ Սանուց մէջ անցուցած, և միշտ եկեղեցականաց մէջ նստած է. եթէ երբեք ընթացք մ'ունենար ինքը՝ որ չէ թէ ընդհանուր կղերին, այլ թէ միայն սնահաթի մը անարատութիւն բերելու ըլլար, այդ պաշտօնին չէր խրկուէր Եգիպտոս այն փայրնացեալ Բախովեաններու գիմաց:

Սա խրկուեցաւ Եգիպտոս որ կրնայ դոցիւ Բախովեաններուն անսանձ բերանը այն փայրահայններուն, որոնց փորձն առնուած էր երբ եօթնամեայ չափ Ն. Սրբազնութիւնն Եգիպտոսի Ս. Պատրիարքն Ղըքսանդրիոյ կը մնար Ս. Մթռուոյս հինօրեայ կալուածներն այս յափշտակիչ Բախովեաններու բերնէն դուրս կորցելու համար:

Ինչ լեղումը կարելի պիտի ըլլայ ինձ պատմել սոցս փայրահայնները, պուսն պուստաղը թէ փողոցներու մէջ, և թէ Եկեղեցեաց դաւթթը. Երուսաղէմի Պատրիարքի գէմ իրենց բերնէն երած հայհոյանքները նոյն ինքն իրենց ընկերներն ալ կը սարսուեցնէին: Դարձեալ շնորհակալ կ'ըլլային ընկերքը որ այս պիղծ բերանին այս տեսակ պիղծօրէն նորին Սրբազնութեան առջեւ ալ բանալու կը դատկառէին և կ'ակնածէին:

Այս բերանները կարկեցնել գիտցող Մտուածատուր վարդապետը խրկուած է ՚ի Պահիրէ պաշտօնի:

և ի՞նչ կարելի է Մտուածատուր վարդապետ անոնց համարձակի իրենց զոր սրտրտածները հոսիլ : Մտուածատուր վարդապետը քաջ կը ծանաչէ այս աներեւներու լրբուն ի՞նչ աստիճանի հասած ըլլալը : Մտնց լրբունին այնպէս ծածկած և փակած է իրենց աչքը , որ չեն կարող տեսնել այն մարդը իւր վիճակին մէջ , երբ անդամ մը մոքերնին դրած են զայն մահացնել : Իրենց միտքը այնպէս ծածկուած է լրբուն թեան ծածկոյթով , որ ամենեւին չեն կարող գտնալ հաւ մը կամ մարդ մը մեռցնելու տարբերութիւնը : Եւ բայր եղբօրմէն վախնալով շատ անգամ իրարմէ զգուշանալու ստիպւած են : Մտնց ներսի դին բնաւորաւած եղբայրատեցութիւնը կայեւնին եղբայրատեցութեանը քար կը հանէ :

Մտնց վրայ երկար խորհելու հարկ չկայ . արդէն գրուած նամակներէն յայտնի է թէ գործին ստուգութիւնըն ի՞նչ աստիճանի և ո՞ր կողմն է :

Եպիսկոպոսին ալ քանի փարսցի մարդ ըլլալը հասկցուեցաւ արդէն :

Երգէն Սանդումէի Յարդոց խումբագիրն Եպիսկոպոսն եկած երկու նամակներն իրարու կից հրատարակած է , որ ամեն ընթերցող ինքնին բազդատեղով քննութիւն ընէ , և ուղիղ գատողութիւն ունեցողներն կարողանան ըստ ուղիղ տրամաբանութեան իմաստասիրել :

Խմբագրութիւն Մոսկի

1870 Օգոս. 5 :

Ղարսապէս